

การตีความสัญลักษณ์และการสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการของศาสนาคริสต์
นิกายโรมันคาทอลิกในกรุงเทพมหานครผ่านสื่อออนไลน์: กรณีศึกษาหลังสถานการณ์
โควิด-19 ในบริบทวิถีปกติถัดไป

Interpreting Symbolism and Cultural Reproduction of the Seven
Sacraments of Roman Catholicism in Bangkok through Online Media:
A Case Study in the Post-COVID-19 Next Normal Context

อดิพล เอื้อจรัสพันธุ์ และณัฐรสนา อุดมพล

Adipon Euajarusphan and Natrasana Udomphol

วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

College of Innovation, Thammasat University

E-mail¹ : adipon.citu@gmail.com

Date Received : 4 November 2024

Date Revised : 15 May 2025

Date Accepted : 5 June 2025

Date Published online : 27 June 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสัญลักษณ์ของพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ และเพื่อศึกษาการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกผ่านสื่อออนไลน์ ภายหลังจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 โดยใช้กรอบแนวคิดสัญลักษณ์วิทยาและแนวคิดต้นไม้งานคุณค่าเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า แม้รูปแบบการประกอบพิธีกรรมจะเปลี่ยนแปลงจากออนไซต์สู่ระบบออนไลน์ แต่แก่นสารสำคัญที่สะท้อนผ่านสัญลักษณ์ทางศาสนายังคงได้รับการถ่ายทอดอย่างครบถ้วน โดยเฉพาะสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความศรัทธาในพิธีศักดิ์สิทธิ์ ความสามัคคีของสมาชิกคริสตชน และการสร้างชุมชนแห่งความเชื่อทางดิจิทัล ทั้งนี้ การสื่อสารพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์มิได้ลดทอนคุณค่าทางศาสนา หากแต่เป็นการสืบทอดศรัทธาในบริบทของ “วิถีปกติถัดไป” ที่ตอบสนองต่อข้อจำกัดทางกายภาพและเทคโนโลยี โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงพลวัต

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (corresponding author)

ของความเชื่อทางศาสนาในสังคมร่วมสมัย การปรับตัวเชิงวัฒนธรรมผ่านสื่อ และศักยภาพของสื่อดิจิทัลในการรักษารูปแบบและความหมายของพิธีกรรมในช่วงเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย

คำสำคัญ : พิธีศีลศักดิ์ทั้ง 7 ประการ, สัญญา, การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม, ศาสนา

Abstract

This study aims to examine the religious signs embedded in the Seven Sacraments of Roman Catholicism and to explore how these sacred rituals have been culturally reproduced and transmitted via online media in the aftermath of the COVID-19 pandemic. The research employs semiotic theory alongside the Tree of Values framework to analyze qualitative data gathered through in-depth interviews and participant observation. The findings reveal that although the mode of performing rituals has shifted from on-site to online formats, the core essence conveyed through religious signs remains intact. These signs notably represent enduring faith in the sacraments, communal unity among Christians, and the construction of digital faith communities. The online transmission of sacraments does not diminish their religious value but instead enables the continuity of faith practices within the “Next Normal,” addressing both physical and technological limitations. The study highlights the dynamic transformation of religious belief in contemporary society, cultural adaptation through media, and the capacity of digital platforms to preserve the structure and significance of sacred rituals during periods of societal transition.

Keywords: Seven Sacraments, Semiotics, Cultural Reproduction, Religion

บทนำ

ศาสนาคริสต์มีต้นกำเนิดอยู่ในเอเชียตะวันตกก่อนจะแพร่หลายเข้าสู่ดินแดนแถบยุโรปและทั่วโลก โดยผ่านการเดินทางของพ่อค้า นักสำรวจ และมิชชันนารี จนกระทั่งใน พ.ศ. 2210 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้มีมิชชันนารีคณะโดมินิกันของนิกายโรมันคาทอลิกเดินทางเข้ามาเผยแผ่หลักคำสอนในสยามเป็นกลุ่มแรก (สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์, 2558) ต่อมา คณะฟรังซิสกันและคณะเยซุอิตได้เข้ามาเผยแผ่ตามลำดับ เนื่องจากมิชชันนารีกลุ่มแรกส่วนใหญ่เข้ามาอภิบาลศาสนิกชนชาวตะวันตก พระศาสนจักรจึงตั้งมิสซังสยามขึ้น โดยมีพระสังฆราชหลุยส์ ลาโน (Louis Laneau) เป็นบิชอปองค์แรก นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกอย่างจริงจังในสยาม

องค์ประกอบหลักของศาสนาประกอบด้วย ศาสดา หลักธรรม นักบวช ศาสนสถาน และพิธีกรรม (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2561) โดยพิธีกรรมที่สำคัญของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก คือ พิธีศีลศักดิ์สิทธิ์

ทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ศิลาล้างบาป ศิลากำล้าง ศีลมหาสนิท ศิลอภัยบาป ศิลเจิมคนไข้ ศิลบวช และศีลสมรส ซึ่งคริสต์ศาสนิกชนได้ปฏิบัติสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2563 การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ในทุกด้าน รวมถึงการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

สภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทยได้ออกแนวทางการปฏิบัติสำหรับวัดต่าง ๆ เพื่อลดความเสี่ยงในการแพร่ระบาด เช่น การจำกัดจำนวนผู้เข้าร่วมพิธี และการถ่ายทอดสดพิธีกรรมผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น เพจ Facebook ของสื่อมวลชนคาทอลิกแห่งประเทศไทย เมื่อสถานการณ์คลี่คลาย รัฐบาลได้ผ่อนคลายมาตรการ และทางสภาประมุขบาทหลวงฯ ก็ได้ประกาศแนวปฏิบัติใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบ “New Normal” เช่น การสวมหน้ากาก การเว้นระยะห่าง และการอนุญาตให้ถ่ายทอดสดพิธีกรรมต่อไป เพื่อรองรับผู้ศรัทธาที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้

แม้ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2565 ประชาชนกลับมาใช้ชีวิตในภาวะปกติ แต่พฤติกรรมที่ปรับตัวในช่วงโควิดกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การประชุมออนไลน์ การใช้แพลตฟอร์มดิจิทัล และการบริการจากหน่วยงานรัฐผ่านแอปพลิเคชันต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้นำไปสู่ “วิถีปกติถัดไป” หรือ Next Normal ที่ประชาชนยังคงใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีแม้ในภาวะที่ไม่มีข้อจำกัดแล้ว ในทำนองเดียวกัน หลายวัดคาทอลิกยังคงจัดถ่ายทอดสดพิธีกรรมทางศาสนาอย่างต่อเนื่องเพื่อรองรับผู้ศรัทธาที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้

การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมศาสนาคริสต์ในประเทศไทยโดยเฉพาะเชิงสัญญะนั้น เคยมีการศึกษาโดยศิริพจน์ สกุลทอง (2546) ในหัวข้อ “สัญญะในพิธีกรรมของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก” ซึ่งวิเคราะห์สัญญะในพิธีกรรมศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 โดยใช้กรอบแนวคิดสัญญะวิทยาเป็นเครื่องมือในการตีความ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยดังกล่าวศึกษาเฉพาะในบริบทก่อนโควิด-19 และยังไม่ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงการสื่อสาร หรือการผลิตซ้ำของพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์

จากบริบทข้างต้น งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสัญญะของพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการในบริบทหลังโควิด-19 และเพื่อวิเคราะห์กระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์ โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจว่าพิธีกรรมเหล่านี้ถูกถ่ายทอด แปรความหมาย และคงคุณค่าอย่างไรผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลในยุค Next Normal

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสัญญะของพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่ปรากฏออกมาในรูปแบบออนไซต์และออนไลน์
2. เพื่อศึกษาการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกผ่านสื่อออนไลน์

ความสำคัญของงานวิจัยนี้ อยู่ที่การให้ภาพเชิงลึกเกี่ยวกับพลวัตของพิธีกรรมศาสนาในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะการสื่อสารความศรัทธาในรูปแบบใหม่ ซึ่งไม่เพียงแต่ปรับตัวต่อข้อจำกัดเชิงกายภาพ แต่ยังสะท้อนความสามารถของศาสนาในการรักษาและแปรความหมายของสัญญาณผ่านบริบทและเครื่องมือร่วมสมัยอย่างมีประสิทธิภาพ

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา ความหมายของพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการนำไปสู่การรับรู้ของคริสต์ศาสนิกชนเกี่ยวกับการถ่ายทอดดังกล่าว

2. ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็นจำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้บริหารงาน (สภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย) กลุ่มบาทหลวงผู้ประกอบพิธีกรรม และกลุ่มคริสต์ศาสนิกชน

วิธีการวิจัยหรือระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 3 ประเภท ได้แก่

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured In-depth Interviews) กับกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) กลุ่มผู้บริหารงานศาสนา เช่น ผู้แทนจากสภาประมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิกแห่งประเทศไทย (2) กลุ่มบาทหลวงและผู้ประกอบพิธีกรรม จากวัดคาทอลิกในเขตกรุงเทพมหานคร (3) กลุ่มคริสต์ศาสนิกชน ที่มีประสบการณ์ในการเข้าร่วมพิธีกรรมทั้งในรูปแบบออนไลน์และออฟไลน์ รวมทั้งสิ้น 12 คน แบ่งเป็นกลุ่มผู้บริหาร 2 คน กลุ่มบาทหลวง 4 คน และศาสนิกชน 6 คน ซึ่งอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 20–65 ปี เพื่อสะท้อนมุมมองของแต่ละช่วงวัย

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้ การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยอิงจากความเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ และประสบการณ์ตรงในช่วงสถานการณ์โควิด-19 และหลังสถานการณ์คลี่คลาย

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

ได้จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรม เอกสารทางศาสนา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิธีศักดิ์สิทธิ์ การสื่อสารศาสนาในยุคดิจิทัล และทฤษฎีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ตัวอย่างงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ศิริพจน์ สุกทอง (2546) และวัชรภรณ์ สุทธิรัตน์ (2564)

3. การสังเกตการณ์ (Observation)

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สังเกตการณ์การประกอบพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการในรูปแบบออนไซต์และออนไลน์ ณ วัดคาทอลิก 3 แห่งในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ยังมีการถ่ายทอดสดพิธีกรรมออนไลน์อยู่ ได้แก่ วัดอัสสัมชัญ บางรัก, วัดแม่พระฟาติมา ดินแดง, และวัดนักบุญเปโตร สามพราน โดยใช้วิธี การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) และบันทึกภาคสนามเพื่อวิเคราะห์สัญญาณที่ปรากฏในพื้นที่

ผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กรอบแนวคิดสัญญาณวิทยา และแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่า ผลการศึกษารูปได้เป็น 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. สัญญาณของพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

พิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ศีลล้างบาป ศีลกำลัง ศีลบวช ศีลมหาสนิท ศีลอภัยบาป ศีลเจิมคนไข้ และศีลสมรส มีองค์ประกอบสำคัญคือ “เครื่องหมายภายนอก” และ “บทภาวนา” ซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญญาณทางศาสนาเพื่อถ่ายทอดความศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับพระเจ้า โดยในแต่ละศีลมีเครื่องหมายภายนอกที่แตกต่างกันและมีความหมายเฉพาะ (ดูตารางประกอบ)

อย่างไรก็ตาม จากการสังเกตการณ์พบว่า ในบริบทหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 ศีลที่มีการประกอบในทั้งสองรูปแบบ (ออนไซต์และออนไลน์) อย่างชัดเจน มีเพียงศีลมหาสนิทเท่านั้น ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์จึงครอบคลุมศีลล้างบาป กำลัง มหาสนิท เจิมคนไข้ และสมรส ส่วนศีลอภัยบาปและศีลบวชไม่สามารถเก็บข้อมูลเชิงภาคสนามได้โดยตรงเนื่องจากข้อจำกัดด้านความเป็นส่วนตัวและระยะเวลาของการประกอบพิธีกรรม

ตารางแสดงสัญญาณที่ปรากฏและความหมายของศีลศักดิ์สิทธิ์แต่ละประเภทแสดงให้เห็นว่าสัญญาณเหล่านี้มีรากฐานจากพระคัมภีร์ไบเบิลและจารีตประเพณีดั้งเดิม ซึ่งมีการตีความและปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน

ตารางที่ 1 สัญญาณที่ปรากฏและความหมายในแต่ละศีลศักดิ์สิทธิ์

ศีล	สัญญาณที่ปรากฏ	ความหมาย
ล้างบาป	1. น้ำ 2. การหลั่งน้ำบริเวณศีรษะ	1. การชำระล้างบาปกำเนิด 2. ศีรษะเปรียบเสมือนเป็นพระเยซูคริสต์
กำลัง	1. น้ำมันศักดิ์สิทธิ์ 2. การเจิมหน้าผาก	1. รับพลังและมีจิตวิญญาณที่เข้มแข็งจากพระเจ้าในการดำเนินชีวิต 2. ประทับตราเป็นบุตรของพระเจ้า

ศีล	สัญญาณที่ปรากฏ	ความหมาย
มหาสนิท	1. แผ่นปัง 2. เหล้าองุ่น	1. พระวรกายของพระเยซูคริสต์ 2. พระโลหิตของพระเยซูคริสต์
เจิมคนไข้	1. น้ำมันศักดิ์สิทธิ์ 2. การเจิมหน้าผากและฝ่ามือ	1. รับพลังและมีจิตวิญญาณที่เข้มแข็งจากพระเจ้าในการดำเนินชีวิต 2. การเพิ่มพลังทางจิตวิญญาณให้กับผู้ที่ได้รับศีล
สมรส	1. คำมั่นสัญญา 2. การจับมือขวาของคู่บ่าวสาว 3. การสวมแหวน	1. คำสัญญาการครองคู่กันต่อพระเป็นเจ้า 2.1 ความตั้งใจที่จะเป็นหนึ่งเดียวกันในชีวิตสมรส 2.2 ความตั้งใจที่จะไม่แยกจากกัน 2.3 แสดงความเท่าเทียมกันของสามีและภรรยา 2.4 การแสดงให้เห็นว่าคู่บ่าวสาวกำลังทำการสาบานอย่างสง่า 3. การมีพันธะระหว่างคู่บ่าวสาว

ทั้งนี้ การศึกษาพบว่า ศีลมหาสนิท เป็นพิธีกรรมเดียวที่มีการประกอบทั้งในรูปแบบออนไลน์และออนไลน์ในช่วงโควิด-19 และยังคงถ่ายทอดต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ทำให้สามารถสังเกตความแตกต่างด้านสัญญาณได้ชัดเจนที่สุด

2. การผลิตซ้ำและการสืบทอดพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์

จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ พบว่า ศาสนจักรอนุญาตให้ผลิตซ้ำพิธีศีลมหาสนิทผ่านช่องทางออนไลน์ในช่วงโควิด-19 เพื่อเป็นการตอบสนองต่อข้อจำกัดด้านกายภาพ โดยอ้างอิงหลักคำสอนเรื่อง “การรับศีลด้วยความปรารถนา” ซึ่งเคยใช้ในอดีตมาอธิบายความชอบธรรมของการมีพิธีกรรมในรูปแบบออนไลน์ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์การผลิตซ้ำดังกล่าวผ่านแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” (Tree of Values) โดยพบว่า

2.1 เครื่องหมายภายนอก (Symbol)

ในรูปแบบออนไลน์ เครื่องหมายภายนอก เช่น แผ่นปัง เหล้าองุ่น น้ำมันศักดิ์สิทธิ์ ถูกสัมผัสโดยตรง ทำหน้าที่คล้าย “ลำต้น” ของต้นไม้ที่มั่นคง ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ในขณะที่ในรูปแบบออนไลน์ เครื่องหมายเหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านภาพและเสียง และมีการนำบทสวดภาวนาเพื่อรับศีลด้วยความปรารถนา (Spiritual Communion) กลับมาใช้ ทำหน้าที่เสมือน “ใบไม้” ที่ปรับตัวให้เข้ากับเทคโนโลยี

2.2 คุณค่าเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธา

ผู้เข้าร่วมวิจัยโดยเฉพาะกลุ่มสูงอายุและผู้เข้าร่วมพิธีอย่างสม่ำเสมอ เห็นว่าการเข้าร่วมในรูปแบบออนไลน์ช่วยส่งเสริมสมาธิและความศรัทธาได้ลึกซึ้งกว่าการร่วมผ่านออนไลน์ เพราะสามารถสัมผัสสัญญาณได้โดยตรง ในขณะที่กลุ่ม Gen Y และ Gen Z เห็นว่าความศรัทธาไม่จำเป็นต้องยึดติดกับรูปแบบ หากตั้งใจและเข้าใจเนื้อหาของพิธีกรรมก็สามารถเข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ได้เช่นกัน ความเห็นเหล่านี้สะท้อนพลวัตของศรัทธาในสังคมร่วมสมัย

2.3 คุณค่าด้านความสามัคคีและการสร้างชุมชน

แม้รูปแบบออนไลน์จะลดการพบปะทางกายภาพ แต่ยังเปิดโอกาสให้ศาสนิกชนที่ไม่สามารถเข้าร่วมได้ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย หรือผู้ที่อยู่ต่างประเทศ สามารถมีส่วนร่วมผ่านสื่อ ซึ่งช่วยรักษาความรู้สึกในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนแห่งความเชื่อ อีกทั้งยังส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนาแก่ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาคริสต์อีกด้วย

ขณะเดียวกันคริสต์ศาสนิกชนบางกลุ่มที่อยู่ในช่วงกลุ่ม Gen Y และ Z และบาทหลวงที่เป็นเท้าทันเทคโนโลยีให้ความเห็นว่า ความรู้สึกศรัทธาระหว่างการร่วมพิธีกรรมในรูปแบบออนไลน์และออนไลน์ไม่ได้มีความแตกต่างกันทั้งหมดขึ้นอยู่กับจิตใจของแต่ละบุคคลความสำคัญของพิธีกรรมและความศรัทธาไม่ได้ยึดติดว่าต้องเข้าร่วมในรูปแบบใด และทุกคนเห็นด้วยกับการให้มีการผลิตซ้ำในรูปแบบสื่อออนไลน์ต่อไปเรื่อย ๆ เนื่องจาก มีบุคคลที่ไม่สามารถเดินทางมาร่วมพิธีกรรมได้ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย ผู้ที่ประกอบอาชีพไม่สามารถหยุดทำงานได้ในวันอาทิตย์

ผู้ที่พำนักอยู่ต่างประเทศ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังถือว่าเป็นช่องทางที่ทำให้บุคคลต่างศาสนาหรือบุคคลที่สนใจในพิธีกรรมของศาสนาคริสต์สามารถมาร่วมชมได้

2.4 การวิเคราะห์การผลิตซ้ำรายศิลป์ผ่านแนวคิดต้นไม้งามแห่งคุณค่า

เพื่อให้เห็นภาพการสืบทอดพิธีกรรมแต่ละศิลป์ในรูปแบบออนไลน์อย่างชัดเจน ผู้วิจัยได้นำแนวคิด “ต้นไม้งามแห่งคุณค่า” มาวิเคราะห์องค์ประกอบของแต่ละศิลป์ที่เก็บข้อมูลได้ โดยพิจารณาในมิติต่าง ๆ ดังนี้:

ศิลปมหาสนิท: เป็นศิลป์เดียวที่มีการผลิตซ้ำผ่านสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่องในช่วงการแพร่ระบาดของโควิด-19 โดย “ราก” คือความเชื่อที่ผู้รับศิลป์ได้สัมผัสพระกายและพระโลหิตของพระเยซู “ลำต้น” ได้แก่ บทภาวนาและบาทหลวงที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม ส่วน “ใบ” คือการใช้บทสวดรับศิลป์ด้วยความปรารถนา (Spiritual Communion) และการถ่ายทอดพิธีกรรมผ่านออนไลน์ โดยไม่สัมผัสวัตถุศักดิ์สิทธิ์โดยตรง ความยืดหยุ่นนี้สะท้อนถึงการปรับตัวของศาสนจักรเพื่อรักษาแก่นของพิธีกรรมท่ามกลางข้อจำกัดทางกายภาพ ซึ่งแสดงถึงศักยภาพของต้นไม้งามแห่งคุณค่าที่สามารถงอกงามแม้ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ศิลล้างบาป: “ราก” ได้แก่ความเชื่อในอำนาจการชำระบาปกำเนิด, “ลำต้น” คือผู้ประกอบพิธี (บาทหลวง) และบทภาวนา, “ใบ” คือการใช้น้ำพรมน้ำแทนการล้างน้ำโดยตรงในกรณีออนไลน์

ศัลก้าง: “ราก” คือความเชื่อว่าผู้รับศัลได้รับพลังจากพระจิต, “ล้าตัน” คือการสอนศาสนาแก่ผู้รับศัลและบทสวดเฉพาะ, “ใบ” ได้แก่ภาพการเจิมหน้าผากที่ถ่ายทอดผ่านกล้อง แม้จะไม่สามารถสัมผัสได้จริง

ศัลเจิมคนไข้: “ราก” คือความหวังในการเยียวยา, “ล้าตัน” คือพิธีการที่บาทหลวงเจิมน้ำมัน, “ใบ” คือบทภาวนาออนไลน์และการมีญาติร่วมภาวนาแทนการสัมผัสตัว

ศัลสมรส: “ราก” คือความศรัทธาต่อพันธะสัญญา, “ล้าตัน” คือคู่บ่าวสาวและคำมั่นสัญญา, “ใบ” คือการประกอบพิธีในรูปแบบออนไลน์โดยมีการสวมแหวนต่อหน้ากล้อง

แม้ว่าศัลอภัยบาปและศัลบวชจะไม่สามารถเก็บข้อมูลภาคสนามได้โดยตรงเนื่องจากข้อจำกัด ผู้วิจัยได้พยายามสังเคราะห์จากบทบัญญัติของพระศาสนจักรและคำให้สัมภาษณ์เพื่อประกอบการวิเคราะห์

การขยายการวิเคราะห์เชิงรายศัลนี้ ช่วยให้เห็นว่าแต่ละศัลมีระดับของการปรับเปลี่ยนหรือ “ความยืดหยุ่น” ในการผลิตซ้ำที่ต่างกัน ซึ่งสะท้อนถึงพลวัตของศรัทธาในแต่ละมิติ ทั้งเชิงพิธีกรรม ความเชื่อ และเทคโนโลยีร่วมสมัย

ส่วนคุณค่าในด้านความสามัคคีการรวมเป็นหนึ่งเดียวกันและสร้างชุมชนระหว่างศาสนิกชนคาทอลิกด้วยกันนั้นทั้งสองรูปแบบยังคงมีปรากฏให้เห็น ซึ่งรูปแบบการแสดงของคุณค่าแตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับรูปแบบของการประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ ยังพบคุณค่าที่พบในเฉพาะรูปแบบออนไลน์คือ คุณค่าทางด้านการเยียวยาทางจิตใจให้กับคริสตศาสนิกชนที่ไม่ได้พำนักในแผ่นดินบ้านเกิดของตน

สรุปผลการศึกษา

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

การศึกษาสัญญาของพิธีศัลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ได้แก่ ศัลล้างบาป ก้าง มหาสนิท อภัยบาป เจิมคนไข้ บวช และสมรส พบว่าแต่ละพิธีกรรมมีองค์ประกอบสำคัญคือ “เครื่องหมายภายนอก” (เช่น น้ำ, น้ำมันศักดิ์สิทธิ์, แผ่นปัง, เหล้าองุ่น ฯลฯ) และ “บทภาวนา” ซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญญาทางศาสนาในการถ่ายทอดความศรัทธาและความสัมพันธ์ต่อพระผู้เป็นเจ้า เครื่องหมายเหล่านี้ต้องมีการ “สัมผัส” โดยตรงตามจารีตของพิธีกรรม หากขาดองค์ประกอบใดจะถือว่าการรับศัลไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะในศัลมหาสนิท ซึ่งเป็นพิธีที่มีการรับประทานพระกายและพระโลหิตของพระเยซูคริสต์ผ่านแผ่นปังและเหล้าองุ่น

อย่างไรก็ตาม จากข้อจำกัดด้านการเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงหลังโควิด-19 ผู้วิจัยสามารถสังเกตการณ์ได้เฉพาะศัลล้างบาป ก้าง มหาสนิท เจิมคนไข้ และสมรส ขณะที่ศัลบวชและศัลอภัยบาปไม่สามารถสังเกตโดยตรงได้ แต่มีการวิเคราะห์ประกอบจากเอกสารและคำอธิบายจากผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ยังคงครอบคลุมศัลทั้ง 7 ประการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

สำหรับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมในช่วงสถานการณ์โควิด-19 พบว่าศาสนจักรได้อนุญาตให้ประกอบพิธี “ศัลมหาสนิท” ผ่านสื่อออนไลน์เป็นกรณีพิเศษ เนื่องจากศัลนี้เป็นหัวใจของศาสนาคริสต์และ

ไม่สามารถละเว้นได้ โดยใช้แนวคิดเรื่อง “การรับศีลด้วยความปรารถนา” มาอธิบายทางเทววิทยา การถ่ายทอดพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์จึงถูกปรับให้เหมาะสมกับข้อจำกัดทางกายภาพ ขณะเดียวกันก็ยังรักษาโครงสร้างสัญลักษณ์และบทภาวนาไว้ในลักษณะที่สะท้อนแก่นของความศรัทธา

ผลการศึกษายังแสดงให้เห็นว่าความรู้สึกระหว่างการเข้าร่วมพิธีกรรมในรูปแบบออนไลน์และออนไลน์นั้นแตกต่างกันไปตามกลุ่มวัยและเจเนอเรชัน โดยกลุ่ม Gen X ขึ้นไปให้คุณค่ากับการสัมผัสสัญลักษณ์ทางกายภาพ เช่น การรับแผ่นปังและเหล้าองุ่น ขณะอยู่ในบรรยากาศของวัดซึ่งส่งเสริมสมาธิและความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ในทางกลับกัน กลุ่ม Gen Y และ Z เห็นว่าจิตตังมั่นและความเข้าใจในเนื้อหาของพิธีสำคัญกว่า พวกเขายอมรับรูปแบบออนไลน์และเชื่อว่าสามารถสร้างความศรัทธาได้เช่นกัน

นอกจากนี้ยังพบคุณค่าทางสังคม เช่น ความสามัคคี ความเป็นหนึ่งเดียว และการสร้างชุมชนของคริสต์ศาสนิกชน ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบต่างกัน เช่น ในรูปแบบออนไลน์จะมีการพบปะ พูดคุย และปฏิสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ขณะที่รูปแบบออนไลน์มักจะลดทอนปฏิสัมพันธ์ทางกายภาพ แต่กลับช่วยเชื่อมโยงกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้ป่วย ผู้สูงอายุ หรือผู้พำนักต่างประเทศ ให้สามารถมีส่วนร่วมในชุมชนแห่งศรัทธาผ่านช่องทางดิจิทัลได้อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ การวิเคราะห์ผ่านแนวคิด “ต้นไม้แห่งคุณค่า” ทำให้เห็นว่าพิธีกรรมออนไลน์และออนไลน์ต่างก็มีคุณค่าในตัวเอง เครื่องหมายภายนอกในออนไลน์เปรียบได้กับ “ลำต้น” ที่แข็งแรงมั่นคง ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ขณะที่รูปแบบออนไลน์เปรียบเหมือน “ใบไม้” ที่ยืดหยุ่น ปรับตัวให้เหมาะกับบริบทใหม่แต่ยังคงเชื่อมโยงรากของความเชื่อดั้งเดิมไว้ไม่ขาดหาย

เมื่อพิจารณาจากมุมมองทั้งภายใน (Emic) และภายนอก (Etic) งานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นพลวัตของความศรัทธาในโลกสมัยใหม่ที่ต้องปรับตัวต่อสถานการณ์ แต่ยังคงรักษาแก่นแท้ของพิธีกรรมและความเชื่อไว้ได้อย่างมีพลัง (Pike, 1954)

การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษานี้ใช้มุมมองแบบบุคคลภายนอก (Etic) ของผู้วิจัยซึ่งมิได้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แต่พยายามเข้าถึงความหมายของพิธีกรรมผ่านข้อมูลจากเอกสาร การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้บริหารศาสนจักร บาทหลวง และคริสต์ศาสนิกชน โดยมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์สัญลักษณ์และการผลิตซ้ำของพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการในบริบทของวิถีชีวิตแบบวิถีปกติ ถัดไปและสื่อออนไลน์ การวิเคราะห์นี้สามารถเข้าใจได้ผ่านมุมมองแบบภายใน (Emic) และภายนอก (Etic) ตามแนวคิดของไพค์ (Pike, 1954) พบว่า แต่ละศีลจะมีสัญลักษณ์เป็นของตัวเองที่สามารถบอกถึงที่มาและสาเหตุว่าทำไมคริสต์ศาสนิกชนจึงต้องกระทำการรับศีลดังกล่าว ซึ่งสัญลักษณ์ในที่นี้ คือ เครื่องหมายภายนอกหรือสัญลักษณ์ที่ต้องปรากฏควบคู่ไปกับบทภาวนาเพื่อให้การประกอบพิธีกรรมนั้นครบถ้วนสมบูรณ์ ดังนั้น ศีลล้างบาปใช้น้ำเป็นสัญลักษณ์สำคัญในการชำระล้างบาปกำเนิด ศีลกำลังใช้น้ำมันศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการทำให้รับพลังและมีจิตวิญญาณที่เข้มแข็งจากพระจิตเจ้า ศีลมหาสนิทใช้แผ่นปังและเหล้าองุ่นเป็นสัญลักษณ์สำคัญ ในการรวมเป็นหนึ่ง

เดียวกับพระเยซูคริสต์ ศิลปินคนไข่น้ำมันศักดิ์สิทธิ์เป็นสัญลักษณ์สำคัญในการที่จะได้รับพลังในการฟื้นฟูจิตใจจากพระเจ้า และศิลปินใช้คำนี้สัญญาเป็นสัญลักษณ์สำคัญในปฏิญญาต่อหน้าพระเจ้าว่าจะครองรักกันไปตลอดชั่วนิรันดร์

โดยสัญลักษณ์ทั้งหมดดังกล่าวข้างต้นอยู่ในลักษณะของสัญลักษณ์ (Symbol) ที่มีการกำหนดการใช้สิ่งต่าง ๆ มาเป็นเครื่องหมายภายนอก ซึ่งในทฤษฎีของสัญลักษณ์ศาสตร์ของชาร์ล แซนเดอร์ส เพียร์ส Charles Sanders Peirce ได้มีการแบ่งประเภทสัญลักษณ์เอาไว้หนึ่งนั่นคือ สัญลักษณ์ (Symbol) ต้องมีการเรียนรู้และกำหนดขึ้นตามข้อตกลงในสังคมใดสังคมหนึ่ง (กาญจนา แก้วเทพ, 2542, น.82) โดยเครื่องหมายภายนอกของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกอยู่ในรูปแบบของสัญลักษณ์ (Symbol) มีความข้องเกี่ยวกับพระเยซูคริสต์หรือสิ่งของเครื่องใช้ในยุคมัยพระเยซูคริสต์ ซึ่งปรากฏในบันทึกของอัครสาวกหรือพระคัมภีร์ไบเบิลภาคพันธสัญญาใหม่ที่มีการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยคริสตกาล และพระศาสนจักรคาทอลิกได้มีการนำสัญลักษณ์ดังกล่าวมาปรับใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ และเกิดการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ดังกล่าวในกลุ่มผู้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยเฉพาะกลุ่มบาทหลวงผู้สืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับด้านพิธีกรรม จึงทำให้ความรู้เกี่ยวกับสัญลักษณ์ดังกล่าวได้ยังคงได้รับการถ่ายทอดมาเรื่อย ๆ ซึ่งจะสอดคล้องกับผลการวิจัย เรื่อง กระบวนการสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม “ศีลศักดิ์สิทธิ์ 7 ประการ” ไปสู่ความเชื่อศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจ แบบมีจริยธรรมของชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์กรุงเทพมหานคร ของศิริพจน์ สุกุลทอง ได้มีการกล่าวถึงสัญลักษณ์ของแต่ละศีลที่ส่งผ่านทั้งภาษาที่เป็นรูปแบบวัจนภาษาและอวัจนภาษาเช่นเดียวกัน โดยพระศาสนจักรคาทอลิกกำหนดให้สัญลักษณ์และรูปแบบสัญลักษณ์ในพิธีกรรมมีแบบแผนเดียวกัน โดยมีพระคัมภีร์ไบเบิลที่บรรดาอัครสาวกบันทึกไว้เป็นหลักฐานในการแสดงที่มาของสัญลักษณ์ได้อย่างชัดเจน (ศิริพจน์ สุกุลทอง, 2546, น.201) รวมถึง ความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏออกมาก็มีความหมายเช่นเดียวกันกับผลการวิจัยในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นแบบแผนที่สังคมชาวคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกกำหนดขึ้นมาและถูกถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ขณะเดียวกันพิธีกรรมของศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ได้มีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดในแต่ละวัน แต่เมื่อเกิดสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ขึ้นมา พระศาสนจักรคาทอลิกได้มีการอนุญาตให้เข้าร่วมพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ (สื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย, 2565) ตามแนวคิดของวิลเลียมส์ (Williams, 1981) วัฒนธรรมจะอยู่รอดได้ก็ต่อเมื่อสามารถผลิตซ้ำและปรับตัวตามสังคม ถ้าวัฒนธรรมใดยังคงต้องการให้อยู่รอดต่อการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นต้องเกิดการประยุกต์หรือปรับตัวเพื่อไม่ให้สูญหายไปตามกาลเวลา (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551, น.665) ซึ่งกรณีของงานวิจัยนี้ก็ได้อธิบายให้เห็นชัดว่า ศีลมหาสนิทนั้นเป็นศีลที่สำคัญที่สุดในบรรดาศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ เนื่องจากพระศาสนจักรคาทอลิกยินยอมที่จะให้มีการผลิตซ้ำผ่านสื่อออนไลน์ได้ในเวลาที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเข้าร่วมพิธีกรรม ณ ศาสนสถาน

ทั้งนี้ เหตุที่ศาสนจักรคาทอลิกจึงอนุญาตให้ประกอบพิธีกรรมออนไลน์ได้เฉพาะศีลมหาสนิท โดยจากการศึกษาพบว่า ศีลมหาสนิทเป็นเพียงศีลเดียวในบรรดาศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ที่มีลักษณะของการ “สื่อสารร่วม”

กับชุมชนคริสตชนในทุกสัปดาห์ ซึ่งไม่ต้องอาศัยพิธีกรรมเฉพาะตัวผู้รับศีลเหมือนศีลอื่น เช่น ศีลล้างบาปหรือศีลอภัยบาป นอกจากนี้ ยังมีแนวปฏิบัติที่เรียกว่า “การรับศีลด้วยความปรารถนา” (Spiritual Communion) ที่เคยใช้มาก่อนในช่วงสงครามหรือโรคระบาดใหญ่ในประวัติศาสตร์ ทำให้ศาสนจักรมีแนวทางที่สามารถปรับใช้กับสถานการณ์โควิด-19 ได้ทันที และยังคงรักษาความเชื่อทางเทววิทยาว่าการมีส่วนร่วมทางจิตวิญญาณนั้นเป็นสิ่งที่เพียงพอในภาวะจำกัด (ศิริพจน์ สกุลทอง, 2546; Eternal Word Television Network, n.d.)

แม้ว่าผลการศึกษาจะเน้นการวิเคราะห์เชิงคุณค่ามากกว่ารูปแบบพิธีกรรมโดยละเอียดในแต่ละศีล แต่ก็สามารถสรุปได้ว่าการสื่อสารพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์ในช่วงวิกฤติได้ไป ไม่ได้ลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่ทางศรัทธารูปแบบใหม่ที่ตอบโจทย์ข้อจำกัดของผู้คนในยุคดิจิทัล และยังสะท้อนถึงศักยภาพของสื่อใหม่ในการรักษาแก่นแท้ของความเชื่อไว้ได้อย่างมั่นคง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดเรื่องต้นไม้แห่งคุณค่าของกาญจนา แก้วเทพ มาวิเคราะห์ผลการวิจัยดังกล่าวว่า การผลิตให้ครบเครื่องในแนวคิด จะต้องผลิตให้ครบองค์ประกอบต้นไม้ทั้งต้น ทั้ง ดอก ใบ ลำต้น และราก เพื่อทำให้เกิดสืบทอดต้นไม้อแห่งพิธีกรรมที่ยั่งยืน (กาญจนา แก้วเทพ, 2549, น.50) ผู้วิจัยได้จัดกลุ่มและวิเคราะห์องค์ประกอบของแต่ละศีลตามแนวคิดต้นไม้แห่งคุณค่าเพื่อให้เห็นระดับการปรับเปลี่ยนที่ชัดเจนในแต่ละพิธีกรรม การจำแนกรูปแบบเช่นนี้ เป็นการสังเคราะห์จากข้อมูลการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ภาคสนามตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย

โดยจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า ในกรณีของศีลมหาสนิท ซึ่งเป็นศีลเดียวที่ได้รับการผลิตซ้ำผ่านสื่อออนไลน์อย่างต่อเนื่องในช่วงโควิด-19 การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลสามารถรักษาแก่นของพิธีกรรมไว้ได้ โดยยังคงมีการสวดบทภาวนาเพื่อรับศีลด้วยความปรารถนา (Spiritual Communion) ทดแทนการสัมผัสแผ่นปังและเหล้าองุ่นจริง ซึ่งแม้จะขาดเครื่องหมายภายนอก แต่ก็ยังแฝงด้วยคุณค่าทางศรัทธาอย่างครบถ้วน แสดงให้เห็นถึงความยืดหยุ่นของพิธีกรรมในการปรับตัวให้เข้ากับข้อจำกัดด้านกายภาพและเทคโนโลยี

ในขณะที่ศีลอื่น ๆ เช่น ศีลล้างบาป ศีลกำลัง หรือศีลเจิมคนไข้ ยังจำเป็นต้องมีการสัมผัสจริงของเครื่องหมายศักดิ์สิทธิ์ การผลิตซ้ำผ่านออนไลน์จึงมีข้อจำกัดมากกว่า อย่างไรก็ตาม ข้อมูลภาคสนามแสดงให้เห็นความพยายามในการใช้วิธีเสริม เช่น การสวดภาวนา การมีผู้แทน หรือการให้คำอธิบายประกอบผ่านช่องทางสื่อ เพื่อยังคงคุณค่าของพิธีกรรมให้มากที่สุด โดยศีลมหาสนิทเปรียบได้กับต้นไม้ที่สมบูรณ์ คือมีราก (ความศรัทธาในพระคริสต์และศีล), ลำต้น (บาทหลวงและผู้ร่วมพิธีที่มีความเข้าใจ), และใบ (สื่อออนไลน์ บทสวดรับศีล) ที่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ศีลอื่น ๆ บางศีล เช่น ศีลล้างบาปหรือศีลสมรส อาจมีเพียงบางองค์ประกอบของต้นไม้ที่ครบถ้วนหรือปรับเปลี่ยนได้บางส่วนเท่านั้น สอดคล้องกับงานวิจัยของธัญจิรา ศรีคำ (2552) ที่เสนอว่าหากองค์ประกอบใดของต้นไม้บกพร่อง เช่น ลำต้นไม่แข็งแรง ก็จะส่งผลต่อคุณค่าของพิธีกรรมที่ถ่ายทอดไปยังคนรุ่นหลังได้ เช่นเดียวกับที่งานวิจัยนี้พบว่า หากผู้ประกอบพิธีไม่มีความเข้าใจ หรือขาดองค์ความรู้ ความหมายของพิธีกรรมก็อาจบิดเบือนไปตามการตีความ

การสืบทอดต้นไม้อแห่งคุณค่าในแนวคิดในรูปแบบสื่อออนไลน์นั้น ในส่วนของรากตามทฤษฎีต้นไม้แห่งคุณค่าได้มีการเปรียบรากเหง้าให้คุณค่าของพิธีกรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลังของการประกอบพิธี ซึ่งในพิธีนี้ ได้แก่

ความเชื่อและความศรัทธา ความสามัคคี และการสร้างชุมชน เหมือนกับการประกอบพิธีกรรมในรูปแบบออนไลน์ เพียงการแสดงออกดังกล่าวยังอยู่ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับผลการงานวิจัยเรื่อง การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทลื้อบ้านลำ อำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา ของธัญจิรา ศรีคำ ที่มีการวิเคราะห์พิธีกรรมโดยใช้ทฤษฎีดังกล่าวด้วยเช่นกันพบว่า คุณค่าและความหมายของพิธีกรรมที่แฝงอยู่นั้นคือ ความกตัญญู และความสามัคคี ซึ่งหากความใส่ใจเนื้อหาและรายละเอียดที่แท้จริงน้อยลงก็จะส่งผลให้คุณค่าและความหมายที่ส่งถ่ายทอดออกมาเปลี่ยนไปด้วย (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น.129)

ส่วนถัดมาคือ **ลำดับ** เป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้ต้นไม้อย่างคงทนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม/ผู้ร่วมพิธี และความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมที่ยังคงมีอยู่ครบถ้วน เนื่องจากคริสต์ศาสนิกชนทุกคนต้องได้รับการเรียนคำสอนและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการเป็นคริสต์ศาสนิกชนมาแล้วความรู้และความเข้าใจในขั้นตอนต่าง ๆ สามารถยังคงปฏิบัติได้อย่างถูกต้องแม้ว่าบางขั้นตอน เช่น การคุก การยืน อาจไม่ปรากฏขณะเข้าร่วมพิธีผ่านสื่อออนไลน์ปรับเปลี่ยนมาเป็นนั่งด้วยความสำรวมแทน ซึ่งองค์ประกอบข้างต้นเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้พิธีกรรมยังคงครบถ้วนสมบูรณ์และสืบทอดไปต่อได้ เมื่อเปรียบเทียบกับผลการวิจัยของธัญจิรา ศรีคำ (2552) ในส่วนของลำดับนั้น พิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวมีลักษณะที่ลำดับขาดการลำเลียงอาหารไปสู่ดอก ใบ ผล เนื่องจากความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมที่จะสืบทอดให้กับคนรุ่นหลังของผู้ร่วมพิธีกรรมกำลังขาดหายไปส่งผลให้ผู้รับสารในอนาคตจะมีการถ่ายทอดความหมายที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิม (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น.194) ซึ่งลำดับของพิธีศีลมหาสนิทนั้นยังคงแข็งแกร่งเหมือนเดิมส่งผลให้การถ่ายทอดความหมายแม้รูปแบบในการประกอบพิธีกรรมจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ศาสนิกชนยังคงมีความรู้และเข้าใจในพิธีกรรมนี้เป็นอย่างดี และส่วนสุดท้าย คือ ใบ ได้แก่ สถานที่ วัน/เวลา และเครื่องหมายภายนอกที่มีการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัยและสภาพแวดล้อมหรือโอกาส ณ ขณะนั้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนในส่วนนี้ปรับเปลี่ยนไปตามภาวะของสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับโลกปัจจุบัน และยังเป็นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้กับศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้มีความจำเป็นอย่างที่ไม่สามารถเดินทางเข้าร่วมพิธีกรรมในศาสนสถาน

ส่วนของ “ราก” แสดงออกผ่านความเชื่อ ความศรัทธา ความสามัคคี และความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนศาสนา โดยปรากฏในทั้งรูปแบบออนไลน์และออนไลน์ แม้การแสดงออกจะต่างกัน เช่น ในรูปแบบออนไลน์ การมีส่วนร่วมผ่านหน้าจอไม่ได้ลดทอนความศรัทธาแต่กลับเสริมพลังใจให้แก่ผู้ที่อยู่ไกลชุมชน เช่น ผู้สูงอายุหรือผู้พำนักต่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของธัญจิรา ศรีคำ (2552) ที่เสนอว่าคุณค่าทางพิธีกรรมสามารถเปลี่ยนแปลงได้หากผู้สืบทอดขาดความเข้าใจในสาระสำคัญ

“ลำดับ” หมายถึงผู้ประกอบพิธีกรรมและองค์ความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมที่ยังคงดำรงอยู่ แม้รูปแบบการเข้าร่วมจะเปลี่ยนจากออนไลน์สู่ออนไลน์ คริสต์ศาสนิกชนที่ผ่านการเรียนคำสอนยังคงเข้าใจขั้นตอนและสาระของพิธีกรรม เช่น การเปลี่ยนจากการคุกเข่ามาเป็นนั่งด้วยความสำรวม การมีความรู้ที่ถูกต้องช่วยให้การสื่อสารศรัทธาไม่บิดเบือน แม้ต้องผ่านการถ่ายทอดทางสื่อ ซึ่งแตกต่างจากบางกรณีในพิธีกรรมท้องถิ่นที่ขาดการถ่ายทอดความรู้และทำให้คุณค่าของพิธีถูกลดทอนตามที่ธัญจิรา ศรีคำ (2552) กล่าวไว้

“ใบ” คือองค์ประกอบที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพแวดล้อม เช่น สื่อที่ใช้ประกอบพิธี วันและเวลา หรือ การแสดงออกทางภาพและเสียงบนแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยยังคงเนื้อหาหลักของพิธีไว้ครบถ้วน การเปลี่ยนแปลงในส่วนนี้ไม่ได้ลดคุณค่าของพิธีกรรม หากแต่ขยายการเข้าถึงศรัทธาสู่กลุ่มที่ไม่สามารถร่วมพิธี ณ สถานที่จริงได้ ตัวอย่างเช่น การจัดพิธีศีลมหาสนิทผ่านการไลฟ์สดที่ทำให้ผู้ชมรับรู้พิธีกรรมและความศรัทธา แม้จะไม่ได้ร่วมในสถานที่จริง

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาที่วิเคราะห์รายละเอียดโดยใช้แนวคิดต้นไม้มุ่งคุณค่าของกาญจนา แก้วเทพ จะพบว่าแต่ละศีลมีระดับความยืดหยุ่นในการผลิตซ้ำที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของพิธีกรรมและ ข้อบัญญัติของศาสนจักร โดยเฉพาะศีลมหาสนิทสามารถปรับใช้รูปแบบออนไลน์ได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่ ศีลอื่น ๆ เช่น ศีลล้างบาป ศีลเจิมคนไข้ หรือศีลสมรส ต้องพึ่งพาองค์ประกอบภายนอกและการพบปะจริง การแยกองค์ประกอบของต้นไม้มุ่งคุณค่าในแต่ละศีลจึงช่วยให้เห็นระดับความเป็นไปได้ในการผลิตซ้ำและ สืบทอดพิธีกรรมผ่านสื่อดิจิทัลในยุควิถีปกติถดถอยอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ หากพิจารณาการผลิตซ้ำพิธีกรรมเป็นรายศีล จะพบว่าแต่ละศีลมีระดับของความยืดหยุ่นที่ แตกต่างกันในการปรับใช้ผ่านสื่อออนไลน์ ศีลล้างบาป แม้จะสื่อความหมายผ่านน้ำได้ แต่ยังคงต้องการ การสัมผัสโดยตรงจากผู้นำพิธีกรรม ศีลเจิมคนไข้ก็เน้นการเจิมด้วยน้ำมันศักดิ์สิทธิ์ที่ยากจะจำลองผ่าน เทคโนโลยี ขณะที่ศีลสมรสและศีลกำลังมักจัดในโอกาสเฉพาะเจาะจง ทำให้การผลิตซ้ำผ่านออนไลน์ส่วนใหญ่ อยู่ในรูปแบบบันทึกภาพมากกว่าการประกอบพิธีกรรมแบบมีส่วนร่วมโดยตรง มีเพียงศีลมหาสนิทเท่านั้นที่ ศาสนจักรอนุญาตให้ประกอบผ่านสื่อออนไลน์ในช่วงวิกฤต โดยมีแนวทางรองรับ เช่น บทภาวนาเพื่อการรับศีล ด้วยความปรารถนา ซึ่งเผยแพร่โดย EWTN (Eternal Word Television Network, n.d.) สะท้อนให้เห็นว่า ศีลมหาสนิทมีฐานะพิเศษในด้านความสำคัญทางความเชื่อและความศรัทธา และเป็นเพียงพิธีเดียวใน ศีลศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถรักษาแก่นแท้ของพิธีกรรมไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในบริบทสื่อดิจิทัล

โดยการประกอบพิธีกรรมในรูปแบบสื่อออนไลน์ดังกล่าวก็มีความเห็นของคริสต์ศาสนิกชนที่แบ่งออก ได้เป็นสองกลุ่ม คือ มองว่าการประกอบพิธีกรรมสื่อออนไลน์จะทำลายหรือลดคุณค่าหรือความหมายที่แท้จริง ของพิธีกรรมลง ในทางกลับกันอีกกลุ่มมองว่า ถือว่าเป็นขยายความเชื่อและความศรัทธาให้ผู้อื่นได้หันมาสนใจ และไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดก็สามารถเข้าร่วมพิธีกรรมได้ เพราะความศรัทธาอยู่ที่จิตใจของผู้คนไม่ใช่สถานที่ นอกจากนี้ สิ่งที่เป็นคุณค่าแฝงที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในรูปแบบออนไลน์คือ การรู้สึกถึงการได้รับการเยียวยา ความรู้สึกโหยหาสถานที่ที่คิดถึงจากการที่ต้องเดินทางหรือพำนักต่างถิ่นจากบ้านเกิดของตน ถือว่าเป็นหนึ่งใน ข้อดีที่ทำให้ในปัจจุบันวัดคาทอลิกบางแห่งยังคงมีการถ่ายทอดสดผ่านสื่อออนไลน์จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเมื่อ เปรียบเทียบในงานวิจัยของธัญจิรา ศรีคำ (2552) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงใบด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจาก ส่วนของลำดับในพิธีกรรมสามปีสี่วงข้าวได้รับผลกระทบจึงทำให้ใบได้รับผลกระทบตามไปด้วย กลายเป็นคนใน ชุมชนสืบทอดพิธีกรรมมาแต่โครงสร้าง แต่ไม่ได้รับรู้ความหมายที่แท้จริงของพิธีกรรม จึงทำให้การเปลี่ยนแปลง ของใบเกิดขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ตามความพึงพอใจของคนในชุมชน (ธัญจิรา ศรีคำ, 2552, น.190) ในขณะที่ผลงานวิจัย ชิ้นนี้ พบว่า การปรับเปลี่ยนรูปแบบของการผลิตซ้ำในส่วนของใบไม่ได้ส่งผลกระทบเป็นแต่อย่างใดต่อรูปแบบหรือ

การสืบทอดของพิธีศีลมหาสนิท เนื่องจากส่วนของลำดับที่ยังคงสภาพดีอยู่จึงทำให้ส่วนของใบได้รับการดูแลเป็นอย่างดีแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นก็ตาม

โดยผลการวิจัยข้างต้นที่มีการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการ ของศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกผ่านสื่อออนไลน์ยังมีความสอดคล้องและคล้ายคลึงกับงานวิจัยเรื่องพระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบันของวัชรภรณ์ ดิษฐปาน ที่มีผลการวิจัยว่าการผลิตซ้ำประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตในพื้นที่ภาคกลางมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาและประเพณีในภาคเหนือ แต่มีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนภาคกลางไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนชื่อเป็นประเพณี และการจัดวันเวลาไม่ตรงกับภาคเหนือ (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2557, น.431-432) แต่แก่นแท้ของคติความเชื่อเรื่องราวเกี่ยวกับพระอุปคุตยังคงเหมือนเดิมไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามการผลิตซ้ำในสถานที่ที่แตกต่างกัน ซึ่งในงานวิจัยนี้ก็เช่นเดียวกันการผลิตซ้ำพิธีศีลมหาสนิทผ่านสื่อออนไลน์ก็ไม่ได้มีการทำให้คุณค่าที่แฝงอยู่ภายใต้การประกอบพิธีศีลมหาสนิทลดน้อยลง แต่เป็นช่องทางในการให้ผู้คนสามารถเข้าถึงพิธีศีลมหาสนิทได้เพิ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. ศึกษาการประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 7 ประการโดยครอบคลุมการสังเกตทุกศีล งานวิจัยฉบับนี้มีข้อจำกัดในการเข้าถึงพิธีศัลบวชและศีลอุปัชฌาย ซึ่งเป็นศีลที่มีลักษณะเฉพาะและเข้าถึงยาก การศึกษาต่อไปควรมุ่งวิเคราะห์พิธีเหล่านี้โดยเฉพาะ ผ่านการใช้ข้อมูลเอกสารทางเทววิทยา ประสบการณ์ของผู้รับศีล และการสังเกตในระยะยาว

2. ศึกษาความแตกต่างของประสบการณ์ศรัทธาระหว่างกลุ่มอายุหรือวัฒนธรรม คริสต์ศาสนิกชนแต่ละรุ่นมีทัศนคติต่างกันต่อพิธีกรรมออนไลน์ เช่น Gen X และ Baby Boomer มองว่าศรัทธาต้องสัมผัสได้ ขณะที่ Gen Y-Z เน้นมิติทางจิตใจ การศึกษาต่อไปสามารถวิเคราะห์เชิงลึกโดยใช้แนวคิด Emic เพื่อทำความเข้าใจจากมุมมองภายในของศาสนิกชนแต่ละรุ่น

3. เปรียบเทียบการผลิตซ้ำพิธีกรรมในศาสนาอื่น เช่น พุทธ อิสลาม หรือพราหมณ์-ฮินดู โดยใช้กรอบทฤษฎีเดียวกัน (สัญญาวิทยา, ต้นไม้แห่งคุณค่า) เพื่อทำความเข้าใจ “ความยืดหยุ่นของศรัทธา” และพัฒนาทฤษฎีสื่อศาสนาในยุคดิจิทัล

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. การจัดทำคู่มือหรือแนวทางการประกอบพิธีออนไลน์อย่างเป็นระบบ ศาสนจักรอาจจัดทำแนวทางเพื่อกำกับการถ่ายทอดพิธีกรรมผ่านสื่อออนไลน์ เช่น การจัดมุกกล้อง บทอ่าน คำภาวนา และแนวทางปฏิบัติร่วมของผู้ชมที่บ้าน เพื่อให้พิธีกรรมออนไลน์ยังคงคุณค่าและสื่อสารความศักดิ์สิทธิ์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. การเสริมสร้างความรู้เรื่องสัญญาณและความหมายของพิธีกรรมในกลุ่มเยาวชน ควรมีการจัดกิจกรรมให้กลุ่มคริสตศาสนิกชนรุ่นใหม่เข้าใจความหมายของพิธีกรรมในเชิงลึก ไม่ใช่เพียงเข้าร่วมพิธีผ่านจอเพื่อป้องกันการตัดขาดจากรากวัฒนธรรมศรัทธา

3. การใช้สื่อออนไลน์เป็นพื้นที่เสริมสร้างชุมชนศรัทธา ไม่ใช่แค่ช่องทางพิธีกรรม วัดหรือองค์กรศาสนาอาจใช้แพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม เช่น การอธิบายพิธีกรรม การถามตอบกับบาทหลวง หรือการแบ่งปันคำภาวนาและประสบการณ์ส่วนตัวของศาสนิกชน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อการศึกษา*. ภาพพิมพ์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2542). *การวิเคราะห์สื่อ แนวคิดและเทคนิค* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เอ็ดดิสันเพรสโปรดักส์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาวะ*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2561). *องค์ประกอบศาสนาต่าง ๆ*. Khon Kaen University E-learning. <https://e-learning.kku.ac.th/mod/page/view.php?id=246415>

สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์. (19 ตุลาคม 2558). *การเข้ามาของคริสตศาสนาในสยาม*. หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. <https://www.catholichaab.com/main/index.php/2015-09-22-02-53-59/2015-09-30-02-40-56/524-1>

ธัญจิรา ศรีคำ. (2552). *การสื่อสารกับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดพิธีกรรมสามปีสี่รวงข้าวของชุมชนไทลื้อบ้านลำอำเภอยางคำ จังหวัดพะเยา* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. (2557). *พระอุปคุต: การสืบทอดและการผลิตซ้ำความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สื่อมวลชนคาทอลิกประเทศไทย. (2565). *พิธีมิสซาออนไลน์ โบสถ์อัสสัมชัญบางรัก*.

<https://www.facebook.com/thaicatholicmedia>

ศิริพจน์ สกุลทอง. (2546). *กระบวนการสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม “ศีลศักดิ์สิทธิ์ 7 ประการ” ไปสู่ความเชื่อศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจ แบบมีจริยธรรมของชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์ กรุงเทพมหานคร* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

Eternal Word Television Network. (n.d.). *Act of Spiritual Communion*.

<https://www.ewtn.com/catholicism/devotions/act-of-spiritual-communion-339>

Pike, K. L. (1954). *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*. Summer Institute of Linguistics.

Williams, R. (1981). *Culture*. Fontana Press.